

Тетяна Тищенко,
кандидат філологічних наук, доцент,
професор кафедри української мови
та методики її навчання
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини
ORCID: 0000-0003-1601-2543
ttm1609@ukr.net

АНТРОПОНІМИ ПОЛЬСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ НА ДІАЛЕКТНІЙ КАРТІ СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ

Статтю присвячено дослідженню семантико-словотвірної структури прізвищ польського походження в говірках Східного Поділля на матеріалі списків прізвищ студентів та викладачів Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, які переважно є вихідцями із населених пунктів Вінницької області, півночі Одеської області, західної Черкащини, північно-західної Кіровоградщини, які територіально належать до східноподільських говірок, а також реєстрів телефонних довідників районних центрів і сіл районів – Умані, Тального, Монастирища, Христинівки Черкаської області та Гайсина і Бершаді Вінницької області.

Зауважено, що полонізми в говірках Східного Поділля проявляють активність як основи для утворення прізвищевих назв, що підтверджено їх фонетичною та словотвірною структурами. Зокрема, на польське походження досліджуваних прізвищ вказують такі явища їх фонетичної структури, як відсутність повноголосся на місці давніх сполук -tort-, -tolt-, -tert-, -telt-, звукосполучення приголосних [дж], [дз], звукосполучення приголосних [рж], [ки], [пи], звукосполучення [дл] на місці українського [л]; звукосполучення [ом] у закритому складі, [ф] на місці українського [п], звук [у] на місці етимологічного [о].

Виявлено, що більшість прізвищ утворено морфологічним способом, зокрема суфіксальним, за допомогою поліфункційних формантів -ськ-, -цьк-, -ик-, -ань, формантів із патроніміїмним значенням -енко, -єнко, -ук, -юк, -евич, -овець, зі значенням посесивності -ов тощо. Найбільш продуктивними в утворенні прізвищ східних подоляків є такі твірні основи польського походження: пан-, мазур-, лех- / лях-, луп-, маця, бриж-, гонт-, стельмах.

Значна частина прізвищ утворена лексико-семантичним способом, зокрема шляхом трансантропонімізації (особова власна назва → прізвище: Войцех, Стефан, Казимір, Лех та ін.) та антропонімізації (загальна назва → прізвище: Брода, Брель, Мандрика, Партика та ін.).

Установлено домінування певних лексико-семантичних груп полонізмів, від яких походять прізвища східних подоляків, зокрема зафіксовано 18 прізвищ, похідних від полонізмів на позначення професій, 16 – від власного імені польського походження, 19 – від апелятивів на позначення рис людини за зовнішніми та внутрішніми ознаками, 27 – від етнонімів, 58 – від апелятивів різних тематичних груп лексики.

Прізвища східних подолян польського походження відзначаються фонетичною варіативністю (Лупа – Луппа, Гловацький – Глевацький, Ободзинський – Ободзінський, Партика – Партека, Стельмах – Штельмах), що часто може бути зумовлено екстралінгвальними чинниками.

Зауважено, що подібні дослідження увиразнюють етнокультурну та полікультурну специфіку антропонімії системи окремого ареалу зокрема й України взагалі.

Ключові слова: антропонійна система, антропонім, антропонімізація,

Tetiana Tyszczenko. Antroponimy pochodzenia polskiego na mapie dialektów Podola Wschodniego

Artykuł poświęcony jest badaniom struktury semantycznej i słowotwórczej nazwisk pochodzenia polskiego w dialektach Podola Wschodniego na materiale list nazwisk studentów i nauczycieli akademickich Humańskiego Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego im. Pawła Tyczyny, pochodzących z różnych miejscowości obwodu winnickiego, północy obwodu odeskiego, zachodu obwodu czerkaskiego, północnego zachodu obwodu kirowohradzkiego, które terytorialnie należą do dialektów wschodniego Podola, a także rejestrów księzek telefonicznych miast i wiosek, w tym Humania, Talnego, Monastyrysycz, Chrystyniwki obwodu czerkaskiego oraz Hajsyna i Berszadzi obwodu winnickiego.

Zwraca się uwagę, że polonizmy w dialektach Podola Wschodniego działają jako podstawa do tworzenia nazwisk. To potwierdzają ich struktury fonetyczne i słowotwórcze. W szczególności na polskie pochodzenie badanych nazwisk wskazują takie zjawiska ich budowy fonetycznej, jak brak pełnogłosu w miejscu dawnych związków -tort-, -tolt-, -tert-, -telt-, dźwiękowa kombinacja spółgłosek [дж], [дз], dźwiękowa kombinacja spółgłosek [рж], [ку], [ну], kombinacja dźwiękowa [дл] w miejscu ukraińskiego [л]; kombinacja dźwiękowa [ом] w sylabie zamkniętej, [ф] zamiast ukraińskiego [н], dźwięk [y] w miejscu etymologicznego [о].

Większość nazwisk jest tworzona w sposób morfologiczny, w szczególności przez przyrostek, za pomocą wielofunkcyjnych formantów -ськ-, -цьк-, -ук-, -ань, formantów o znaczeniu pantronymicznym -енко, -єнко, -ук, -юк, -евич, -овець, o znaczeniu dzierżawczości -ов itp. Najbardziej produktywne w tworzeniu nazwisk Podoljaków Wschodnich są następujące rdzenie pochodzenia polskiego: пан-, мазур-, лех- / лях-, лун-, маця, бриж-, гонт-, стельмах. Znaczna część nazwisk kształtowana jest w sposób leksykalny i semantyczny, w szczególności poprzez transantroponimizację czyli przejście jednej kategorii antroponimicznej do innej (imię → nazwisko: Войцех, Стефан, Казимир, Лех itp.) oraz antroponimizację (nazwa pospolita → nazwisko: Брода, Брель, Мандрика, Партика itp.).

Ustalono dominację pewnych grup leksykalnych i semantycznych polonizmów, z których wywodzą się nazwiska Podoljaków Wschodnich, w szczególności 18 nazwisk wywodzących się z polonizmów na oznaczenie zawodów, 16 – od imienia pochodzenia polskiego, 19 – od apelatywów oznaczających cechy ludzkie według cech zewnętrznych i wewnętrznych, 27 – od etnonimów, 58 – od apelatywów różnych grup tematycznych słownictwa.

Nazwiska mieszkańców Podola Wschodniego pochodzenia polskiego charakteryzują się zmiennością fonetyczną (Луна – Лупна, Гловацький – Глевацький, Ободзинський – Ободзінський, Партика – Партека, Стельмах – Штельмах), która często może wynikać z czynników pozajęzykowych.

Takie badania podkreślają etnokulturową i wielokulturową specyfikę zarówno systemu antroponimicznego danego obszaru, jak i Ukrainy.

Słowa kluczowe: system antroponimiczny, antroponim, antroponimizacja, transantroponimizacja, nazwiska, polonizmy, onomastyka, nazwy własne

Tetiana Tyshchenko. Anthroponyms of polish origin on the Eastern Podillia dialect map

The article is devoted to the study of the semantic and word-formation structure of surnames of Polish origin in the dialects of Eastern Podillia on the basis of the lists of surnames of students and teachers of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, who mostly come from the settlements of Vinnytsia region, northern Odesa region, western Cherkasy region, northwestern Kirovohrad region, which geographically belong to the East Podillia dialects, as well as telephone registers in towns and villages of Uman, Talne, Monastyryshche, Khrystynivka regions in Cherkasy oblast and Haisyn and Bershad regions in Vinnytsia oblast.

It is noted that Polonisms in the dialects of Eastern Podillia are active as the basis for the formation of surnames, which is confirmed by their phonetic and word-formation structures. In particular, the Polish origin of the studied surnames is indicated by such phenomena of their

phonetic structure as the absence of full voices in place of the ancient compounds -tort-, -tolt-, -tert-, -telt-, the sound combination [дж], [дз], the sound combination of consonants [рж], [ку], [ну], the sound combination [дл] in place of Ukrainian [л]; sound combination [ом] in a closed syllable, [ф] in place of Ukrainian [н], sound [y] in place of etymological [o].

It is found that most surnames are formed by morphological means, such as suffixation, with the help of polyfunctional formants -ськ-, -цк-, -ук, -ань, formants with pantronymic meaning -енко, -енко, -ук, -юк, -евич, -овець, with the meaning of possessivity -ов, etc. The most productive in the formation of Eastern Podoliia surnames are the following constituent bases of Polish origin: pan-, mazur-, lech-/lyakh, lup-, matzia, bryzh-, hont, stelmakh.

A significant number of surnames were formed by lexical and semantic means, specifically by transanthroponymisation (personal name → surname: Wojciech, Stefan, Kazimierz, Lech, etc.) and anthroponymisation (common name → surname: Broda, Brel, Mandryka, Partyka, etc.).

The dominance of certain lexical and semantic groups of Polonisms from which the surnames of Eastern Podoliia are derived has been established, namely, 18 surnames derived from Polonisms for professions, 16 from proper names of Polish origin, 19 from appellations for external and internal human traits, 27 from ethnonyms, 58 from appellations of various thematic groups of vocabulary.

The surnames of Eastern Podoliia of Polish origin are marked by phonetic variation (Lupa – Lупpa, Hlovatskyi – Hlevatskyi, Obodzynskyi – Obodzinskyi), which can often be caused by extralinguistic factors.

It is noted that such studies emphasise the ethnocultural and multicultural specificity of the anthroponomic system of a particular area in particular and Ukraine in general.

Key words: *anthroponymic system, anthroponym, anthroponymisation, transanthroponymisation, surnames, Polonisms, onomastics, proper names.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими й практичними завданнями. Історія антропонімікону окремого народу тісно пов'язана з його культурою, історією та ідеологією, відображає «життєвий досвід певного етносу в процесі вибору імен, що дозволяє провести реконструкцію картини світу певного історичного періоду та глибше осягнути сучасність» [7, с. 132]. Незважаючи на стрімкий розвиток ономастики на початку цього століття, актуальним залишається вивчення проблем становлення прізвищевої системи, відсутності єдиної лексико-семантичної класифікації прізвищ, семантичних та словотвірних особливостей прізвищ різних регіонів, варіативності прізвищ, співвідношення своє / чуже стосовно прізвищ в Україні.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Загальнотеоретичні положення української антропоніміки, закладені в дослідженнях М. Л. Худаша, Д. Г. Бучка, Ю. К. Редька, П. П. Чучки, І. М. Железняк, С. О. Вербича, знайшли своє продовження в діахронних дослідженнях В. В. Денисюка, Р. Й. Керсти, Р. І. Осташа, С. М. Пахомової, регіональних дослідженнях із антропоніміки Закарпаття (П. П. Чучка), Верхньої Наддністрянщини (І. Д. Фаріон), Опілля (Г. Д. Панчук), Лемківщини (С. Є. Панцьо), Волині (Л. О. Лісова, І. Д. Скорук, О. В. Хвіщук, В. П. Шульгач), Середньої Наддніпрянщини (Ю. К. Бабій), Нижньої Наддніпрянщини (І. І. Ільченко), Лубенщини (Л. О. Кравченко), Дніпровського Припоріжжя (І. А. Корнієнко, В. О. Горпинич), Центральної та Східної Донеччини (Ю. М. Новикова), Північного Степу України (Т. В. Маргалого) та інших мовно-територіальних утворень.

Ономасти зауважують, що систему прізвищевих назв варто досліджувати на тлі історії окремих етнографічних регіонів та мовно-територіальних утворень, оскільки «у кожного народу склалася специфічна, історично, соціально й культурно зумовлена система особових імен (антропонімікон), що постійно змінюється вслід за еволюцією мови й суспільства в ході різних геополітичних процесів і контактів з іншими етносами» [6, с. 102]. На антропонімікон Поділля суттєво вплинули екстралінгвальні чинники: перебування подільських земель у складі Речі Посполитої та інші позамовні чинники спричинили значну кількість іншомовних

елементів у прізвищевій системі українців, на що звертають увагу дослідники антропонімікону Поділля.

Антропонімію Західного Поділля XVIII–XX ст. проаналізувала Н. І. Рульова в кандидатській дисертації, зокрема лексичну базу й словотвірну будову прізвищ кінця XVIII–XX ст., визначила обсяг онімної та апелятивної лексики, що відображена в основах прізвищ мешканців Західного Поділля, проаналізувала всі структурні варіанти церковно-християнських, давньослов'янських (комполітичних та відкомполітичних), відапелятивних імен чи пізніших прізвищ, а також апелятивних означень особи, які мотивували основу досліджуваних нею антропонімів [10]. Центральне Поділля представлене в окремих розвідках К. О. Фатрушняк [12], а антропонімікон частини Східного Поділля в дисертації «Антропонімія Уманщини XII – початку XXI ст.» [12] описала Ю. І. Блажчук (Фернос) за укладеною відповідно до особливостей регіонального матеріалу усталеною в ономастиці класифікацією власних особових назв за семантикою твірних основ, проаналізувала мотиваційні відношення та словотвірні особливості прізвищ та прізвищевих назв Уманщини. Дослідниця звернула також увагу, що найбільше запозичень в антропоніміконі Уманщини з польської мови, хоча й обмежила десятками прикладами. У пізнішій розвідці «Польський елемент в антропоніміконі Уманщини» авторка розширює реєстр таких прізвищ, особливу увагу звертаючи на динаміку прізвищ із словотвірним формантом *-ськ-* [13, с. 56], і приходять до висновку, що це найбільш продуктивний афікс в утворенні прізвищ на Уманщині на всіх хронологічних зрізах, умотивовуючи це активними міжетнічними зв'язками краю.

Дослідники діалектної лексики у східноподільських говірках фіксують у різних тематичних групах значну кількість полонізмів і принагідно звертають увагу, що апелятиви стають твірною базою для прізвищ цього ареалу. Зокрема, досліджуючи говірку с. Текуча Уманського району Черкаської області, Л. В. Дика звернула увагу, що за фонетичними і морфологічними ознаками говірка с. Текуча належить до східноподільських говірок, а про давніші контакти говірки з польською мовою свідчить наявність у селі значної кількості типових для польської, а пізніше й української шляхти прізвищ на *-ський*: *Сітковський, Лютинський, Розборський, Вігурський, Поплавський, Надольський, Ящуринський, Кулаківський, Ковалевський, Олішевський, Горбачевський, Томашівський, Войцехівський, Василівський, Крижанівський, Коржовський, Барановський, Юзеф Соболевський*, а також *Мазур* [4, с. 225].

Локалізацію полонізмів, їх максимальну концентрацію в лексико-семантичній системі центральноподільських говірок спостерегла І. В. Гороф'янюк [3, с. 84], а ми – їх активність у західних східноподільських говірках і затухання в говірках східніше басейну річки Гірський Тікич, проте активне функціонування в антропонійній системі в цілому в східноподільських говірках [11].

Відсутність комплексного дослідження антропонімів, мотивованих польськими основами або утворених за допомогою польських афіксів, у говірках Східного Поділля зумовлює **актуальність** теми цієї статті.

Мета статті – дослідити семантико-словотвірну структуру прізвищ польського походження в говірках Східного Поділля.

Джерелом дослідження ми обрали списки прізвищ студентів та викладачів Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, які переважно є вихідцями із населених пунктів Вінницької області, півночі Одеської області, західної Черкащини, північно-західної Кіровоградщини, тобто із тих, які територіально належать до східноподільських говірок. Також джерелом дослідження стали телефонні довідники районних центрів і сіл районів – Умані, Тального, Монастирища, Христинівки Черкаської області та Гайсина й Бершаді Вінницької області.

Виклад основного матеріалу.

Ономасти до прізвищ іншомовного походження відносять такі, що повністю зберігають риси іншої мови або не функціонують як апелятиви в лексичній системі нашої мови [13, с. 57].

Наші попередні дослідження про те, що полонізми в говірках Східного Поділля проявляють активність як основи для утворення прізвищевих назв, підтверджуються на фонетичному та словотвірному рівнях.

На західнослов'янське, зокрема польське, походження прізвищ указує їх фонетична структура, зокрема:

- відсутність повноголосся: *Гловацький, Глевацький, Глодовський, Гродський, Грохольський, Гродзієвський, Заблоцький, Бродецький, Брода, Бродовський, Млечко;*

- звукосполучення приголосних [дж], [дз]: *Гандзич, Годзинський, Гродзієвський, Гудзь, Відзівац, Дзисюк, Мандзюк, Мандзій, Радзівіл, Радзівілов, Ободзинський, Ободзінський, Радзієвський, Подзігун, Подзерей, Пуздрань;*

- звукосполучення приголосних [рж], [дж], [кш], [пш]: *Вержбицький, Вржещ, Кржевецький, Гіджеліцький, Бжезинський, Добжанський, Бержезінський, Кшевицький, Пшебильський, Невмержицький, Збожимський;*

- звукосполука [дл] на місці українського [л]: *Шидловський, Годлевський;*

- звукосполука [ом] у закритому складі: *Домбровський;*

- субституція [ф] – [п]: *Стефанович, Стефановський, Стефанчук, Стефанюк,*

- [у] на місці етимологічного [о]: *Гурський, Подгурський.*

Дослідники українського антропонімікону виокремлюють лексико-семантичний та морфологічний способи творення прізвищ, відповідно – первинні та вторинні словотвірно-структурні типи прізвищ.

Лексико-семантичний спосіб творення прізвищ полягає в зміні функції базової назви – особове ім'я, прізвисько або апелятивне означення особи, не зазнаючи жодних формально-структурних змін, ставало спадковим іменуванням [1]. Саме в такий спосіб шляхом трансантропонімізації з'явилися прізвища *Войцех, Казимір, Лех*; антропонімізації – *Бурмістр* (п. burmistrz «начальник городян, найвищий міський уряд у містах із магдебурзьким правом»), *Гарбар* (п. grabarz «землекоп»), *Снісар, Сніцар* (п. snycerz «майстер з різьблення по дереву, слоновій кістці, різьбяр»), *Стельмах, Штельмах* (п. stelmach «колісник, каретник»), *Трач* (п. tracz «розпилювач, лісопильня»), *Партика, Партека* (п. partyka «скиба, шматок хліба»), *Муц* (п. тис «малорослий кінь, малоросла собака»), *Мандрика* (п. maldrzyka «коржик із сиром, міра збіжжя»), *Ковдра* (п. kołdra «покривало для ліжка, столу, на стіну, на підлогу, вид плаща, паперові шпалери»), *Кольба* (п. kolba «приклад ручної вогнепальної зброї; ручка, рукоятка, корба, коловорот»), *Дека* (п. deka «лист із бляхи, на якому печуть пиріжки»), *Брель* (п. brył «капелюх, солом'яний капелюх, козинок»), *Альмужна* (п. jałmużna «милостиня»), *Лень* (п. leń «ледар»), *Легейда* (п. legiejda «ледар, незграбна людина, нездара, недотепа, волоцюга»), *Лейба* (п. lejba «мява, вайлувата людина, дурень, розтелепа, людина в завеликому одязі, великий одяг»), *Мазур* (п. mazur «житель Mazowsze»), *Возний* (п. woźny «офіційний урядовець, що оголошував судові вирок»), *Жвавий* (п. żwawy «швидкий, зубатий, до XVII ст. / наклепник, обмовник») та ін.

У говірках Східного Поділля переважає вторинний словотвірний тип прізвищ (утворені морфологічним, зокрема афіксальним, способом). Услід за відомими в антропоніміці класифікаціями за словотвірними формантами виокремлюємо 1) прізвища з патронімічними формантами; 2) прізвища з посесивними формантами; 3) прізвища з поліфункційними формантами.

Найбільше зафіксовано прізвищ, утворених за допомогою поліфункційних формантів *-ськ-* (96), *-цьк-* (29), *-ик* (8), *-ань* (2). Значна частина прізвищ, укладеного нами реєстру, має типові для польської, а пізніше й української шляхти форманти *-ськ-* / *-цьк-*: *Гловацький, Глодовський, Гродський, Грохольський, Гродзієвський, Заблоцький, Бродецький, Годзинський, Вержбицький, Вржещ, Кржевецький, Гіджеліцький, Бжезинський, Добжанський, Бержезінський, Кшевицька, Пшебильська, Ободзинський, Радзієвський; Розборський, Винярський, Винарський, Пакліковський, Розлуцький, Зелінський, Пословський, Постоловський, Ліпчевський, Сігнаєвський, Гайсинський, Глевацький, Вельшинський, Тацієвський, Ринковський,*

Ольховецький, Слупіцький, Стефановський, Партицький, Мацієвський, Маєвський, Крамський, Годлевський, Блонський, Лепський, Полонський, Базилевський, Приленський, Кропольницький, Панський, Мачуський, Пацальський та інші.

Значна частина таких пропріативів засвідчує їх приналежність до польських за поєднанням або фонетичних ознак і словотвірних афіксів, наприклад, *Гловацький, Глодовський, Гродський, Грохольський, Гродзієвський* тощо, або фонетичних ознак та основи польського походження, наприклад, *Партицький, Мацієвський, Тацієвський, Ринковський* та ін.

Дещо менше зареєстровано прізвищ із формантами з патроніміїним значенням *-енко* (21), *-єнко* (1), *-ук* (12), *-юк* (11), *-евич* (8), *-овець* (2) та зі значенням посесивності *-ов* (10) тощо.

Найбільш продуктивними в утворенні прізвищ східних подоляків є такі основи польського походження: *пан-* (14 прізвищ), *мазур-* (8), *лех-* / *лях-* (7), *луп-* (6), *маця* (6), *бриж-* (5), *війт* (5), *гонт-* (5), *стельмах* (5), *базиль* (4), *крам* (4), *леп-* / *ліп-* (4), *пац* (4), *стефан* (4), *возний* (3), *войцех* (3), *гут* (3), *дека* (3), *казимір* (3), *лейба* (3), *лут* (3), *мандрик* (3), *партика* (3), *сніцар* (3), *трач* (3), *таця* (3). Від решти основ утворено по одному-два прізвища.

Усталена в українській ономастиці класифікація антропонімів за семантикою основ сприяє «виокремленню ядерних і периферійних прізвищевих найменувань, установленню домінування певних лексико-семантичних груп, виявленню кореляційних зв'язків між ментальними константами й антропоосновами [8, с. 278–279]», а також увиразнює полікультурну та етнокультурну специфіку антропонімної організації України.

В антропоніміконі Східного Поділля виокремлюємо лексико-семантичні групи прізвищ, де мотиваційними основами є особові імена та апелятиви різних лексико-семантичних груп. Зокрема, від власного імені лексико-семантичним та морфологічним способами утворені такі прізвища:

Магдич ← *Magda*; *Войцех, Войцехівський, Войцеховський* ← *Wojciech*; *Рафалович* ← *Rafał*; *Томашкевич* ← *Tomasz*, *Казимір, Казмірук, Казімірук, Казьміренко* ← *Kazimierz*; *Стефанюк, Стефанчук, Стефановський, Стефанович* ← *Stefan*; *Базильчук, Базиленко, Базилюк, Базилевський* ← *Bazyli* (5, I, с. 114); *Бенедь, Бенедисюк* ← *Benedykt*, через польську з латинської, *Benedictus* «благословенний» (5, I, с. 167). Зауважимо, що зафіксовано лише одне прізвище *Магдич*, похідне від жіночого особового імені. Наші спостереження про функціонування названих антропонімів підтверджують дані сайту <https://ridni.org/karta>, відповідно до якого таке прізвище на території України носять 1188 жителів, компактно на території Вінниці й області. Найменш поширеним серед названих відпропріативних прізвищ є прізвище *Рафалович*, зафіксоване 113 разів, зокрема на півночі Миколаївської області, що можна умовно віднести до досліджуваного нами ареалу. Фонетичні варіанти *Войцехівський, Войцеховський* зумовлені швидше позамовними чинниками: коли після двомовного паспорта українці переходили на українськомовний, носії самі диктували, яку форму вони обирають. Проте таке явище характерне для всієї України. Відповідно до сайту «Рідні» в межах України зафіксовано майже однакову кількість прізвищ – *Войцехівський* – 1017 і *Войцеховський* – 1324. Форма із афіксом *-ов-* характерна для жителів міст Києва, Одеси та Львова, а з афіксом *-ів-* для Житомира, Києва, Смотрича <https://ridni.org/karta>.

Антропоніми, утворені від апелятивів, мотивовані

1) назвами професій:

Базга ← п. *bazgrać* «мазій» (5, I, с. 114);

Бурмістр, Бурмістров ← п. *burmistrz* «начальник городян, найвищий міський уряд у містах із магдебурзьким правом» (5, I, с. 303);

Войтко, Войтик, Войтенко, Войтюк ← п. *wójt* через польське посередництво з нім. «наглядач, правитель», «сільський староста» (5, I, с. 397);

Возний, Вознюк, Возненко ← п. *woźny* «офіційний урядовець, що оголошував судові вироки» (5, I, с. 416);

Гарбар, Гарбарець ← п. *grabarz* «землекоп» (5, I, с. 579);

Господаренко ← п. *gospoda* «господа» (5, I, с. 574);

Гуральник ← п. gorzelnia «винокурня» (5, I, с. 622);

Снісар, Снісарчук, Сніцар ← п. snycerz «майстер з різьблення по дереву, слонової кістці, різьбяр» (5, V, с. 334);

Солтусенко ← п. sołtys «сільський староста; представник селян у народній раді» (5, V, с. 350). Таке прізвище на теренах України згідно із сайтом «Рідні» мають лише 25 носіїв, майже всі вони проживають у населених пунктах західної Черкащини.

Стельмах, Стельмашенко, Стельмахівський, Штельмах, Штельмашенко ← п. stelmach «колісник, каретник» (5, V, с. 407).

2) етнонімами:

Мазур, Мазуренко, Мазурик, Мазурець, Мазуркевич, Мазурок, Мазура, Мазурак ← п. mazur пов'язане з географічною назвою Mazowsze «Мазовія» (5, III, с. 360). Прізвище *Мазур* є одним із найпоширеніших в Україні, оскільки зареєстровано майже 30 тисяч його носіїв.

Лех, Полулях, Лехкун, Лехцієв, Ляховський, Ляшенко, Ляшко ← лях (етнонім) ← Лех (особова назва);

Поляков, Полонський ← п. polak (5, IV, с. 507);

Пан, Панич, Панчук, Паніотов, Панішко, Панкеєв, Панков, Панов, Панський, Панченко, Панюков ← п. pan (5, IV, с. 273);

Мостіпан, Моспан, Моспанок ← п. mości «милості» (5, III, с. 520) + п. pan (5, IV, с. 273);

Мандибуря ← п. mandyburka «сорт картоплі», що пов'язане з назвою міста Магдебург, звідки походить цей сорт картоплі (5, III, с. 379).

3) лексемами на позначення людини за її внутрішніми та зовнішніми рисами:

Варго ← п. warga «губа» (5, I, с. 331);

Лейба, Лейбенко, Лейбович ← п. łejba «млява, вайлувата людина, дурень, розтелпа, людина в завеликому одязі, великий одяг» (5, III, с. 214);

Легейда ← п. legiejda «ледар, незграбна людина, нездара, недотепа, волоцюга» (5, III, с. 208);

Лень, Ленчук, Приленський ← п. leń «ледар» (5, III, с. 222);

Лепський, Липченко, Липчевський ← п. łebski «розумний, чималий, хвацький, гарний, лепський» (5, III, с. 223);

Гембарук ← п. gęba «губа» (5, I, с. 492);

Жвавий ← п. żwawy «швидкий, зубатий, до XVII ст. / наклепник, обмовник» (5, II, с. 189);

Зиза ← п. zyz, zez «косоокість» (5, II, с. 261);

Заремба ← п. zarębacz «забіяка, заводіяка, дроворуб» (5, II, с. 238);

Пацалюк, Пацуля, Пацелюк, Пацальський ← п. pasałowaty «товстоцокий, товстогубий» (5, I, с. 321);

Моцний ← п. moc «сила, міць» (5, III, с. 487).

4) апелюваннями різних лексико-семантичних груп:

Альмужна ← п. jałmużna «милостиня» (5, I, с. 64);

Безніцький ← п. ніс «ніщо, нічого» (5, IV, с. 104);

Блонський ← п. błoń «частина поля, громадський випас, долина, лука» (5, I, с. 211);

Брель ← п. brył «капелюх, солом'яний капелюх, козирок» (5, I, с. 257);

Брижань, Брижатий, Брижик, Брижко, Брежицький ← п. bryżu «складка, зборка, зморшка, грубе сукно» (5, I, с. 255);

Бродовський, Бродецький, Брода ← п. broda «борода»;

Будченко ← через п. з сн. buda «курінь, хата» (5, I, с. 277);

Габелок ← п. habel «теля, відлучене від корови» (5, I, с. 445);

Годлевський ← п. godło «умовний знак, символ, гасло, родове гасло в українській рід, плем'я, поріддя, кодло» (5, I, с. 545);

Гонта, Гонтар, Гонтарук, Гонтаренко, Гонтюк ← п. gont «покрівельний матеріал у вигляді дощочок, балочне покриття» (5, I, с. 561);

Гут, Гутевич, Гутенко ← п. guta «скляний або металургійний завод» (5, II, с. 628);

Дека, Декар, Декарчук ← п. deka «лист із бляхи, на якому печуть пиріжки» (5, I, с. 25);

Капелюшний ← п. kapeluch «головний убір» (5, II, с. 370);

Ковдра ← п. kołdra «покривало для ліжка, столу, на стіну, на підлогу, вид плаща, паперові шпалери» (5, II, с. 482);

Кольба ← п. kolba «приклад ручної вогнепальної зброї; ручка, рукоятка, корба, коловорот» (5, II, с. 527);

Луна, Лунан, Лунанова, Лунач, Лупова, Луппа ← очевидно, правильніше було б виводити це прізвище від українського дієслова лупити (5, III, с. 307), проте може мати право на існування й версія про походження цього прізвища від польського lup «воєнна здобич» (5, III, с. 307).

Лут, Лутай ← п. lut. Етимологічний словник української мови подає два значення лексеми і, відповідно, два шляхи проникнення в українську мову, зокрема із семантикою «лико з липи» назва відома ще з праслов'янської доби; зі значенням «давня одиниця ваги» лексема відома в польській мові (5, III, с. 312).

Мандрик, Мандрика, Мандриченко ← п. maldrzyka «коржик із сиром, міра збіжжя» (5, III, с. 381);

Маціця, Мацібор, Мацієвський, Мацьоха, Мацулевич, Мацюк ← п. macica «гайка», пов'язане з п. має «мати» (5, III, с. 421);

Мачулка, Мачуський ← п. mazulec «риштування» (5, III, с. 423);

Муц ← п. тис «малорослий кінь, малоросла собака» (5, III, с. 543);

Марцевич, Марценюк ← п. marzec (5, III, с. 204);

Партика, Партека, Партицька ← п. partyka «скиба, шматок хліба» (5, IV, с. 299);

Паршуков, Пархета ← п. «парші, пархи; хвороба» (5, IV, с. 301);

Рега ← п. regacz «віл, не позбавлений повністю статевої сили, дуже буйний» (5, V, с. 41);

Ринковський ← п. гупка «каструля» (5, V, с. 78);

Слупицький ← п. słup «стовп» (5, V, с. 310);

Тандитний ← п. tandeta «поганий, недоброякісний товар, дрантя, халтура, барахолка» (5, V, с. 514);

Тацюк, Тацієнко, Тацієвський ← п. taca «піднос» (5, V, с. 529);

Трач, Трачук, Траченко ← п. tracz «розпилювач, лісопильня» (5, V, с. 625).

Ця група є найбільш репрезентативна й за мотиваційними основами, і за словотвірними афіксами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Полонізми в говірках Східного Поділля проявляють активність як основи для утворення прізвищ, що підтверджено їх фонетичною та словотвірною структурами. Зокрема, на польське походження досліджуваних прізвищ указують такі явища їх фонетичної структури, як відсутність повноголосся на місці давніх сполук -tort-, -tolt-, -tert-, -telt-, звукосполучення приголосних [дж], [дз], звукосполучення приголосних [рж], [кш], [пш], звукосполучення [дл] на місці українського [л]; звукосполучення [ом] у закритому складі, субституція [ф] – [п], звук [у] на місці етимологічного [о].

Виявлено, що більшість прізвищ утворено морфологічним способом, зокрема суфіксальним, за допомогою поліфункційних формантів -ськ- (96), -цьк- (29), -ик (8), -ань (2), формантів із патронімічним значенням -енко (21), -єнко (1), -ук (12), -юк (11), -евич (8), -овець (2), зі значенням посесивності -ов (10) тощо. Найбільш продуктивними в утворенні прізвищ східних подоляків є такі твірні основи польського походження: пан- (14 прізвищ), мазур- (8), лех- / лях- (7), луп- (6), маця (6), бриж- (5), гонт (5), стельмах (5).

Значна частина прізвищ утворена лексико-семантичним способом, зокрема шляхом трансантропонімізації (особова власна назва → прізвище: *Войцех, Стефан, Казимір, Лех* та інші) та антропонімізації (загальна назва → прізвище: *Брода, Брель, Мандрика, Партика* та ін.).

Установлено домінування певних лексико-семантичних груп полонізмів, від яких утворені прізвища східних подоляків, зокрема зафіксовано 18 прізвищ, похідних від полонізмів на позначення професій, 16 – від власного імені польського походження, 19 – від апелятивів на позначення рис людини за зовнішніми та внутрішніми ознаками, 27 – від етнонімів, 58 – від апелятивів різних тематичних груп лексики.

Прізвища східних подолян польського походження відзначаються фонетичною варіативністю (*Луна – Луппа, Гловацький – Глевацький, Ободзинський – Ободзінський, Партика – Партека, Стельмах – Штельмах, Войцехівський – Войцеховський*), що часто може бути зумовлено екстралінгвальними чинниками або засвідчувати адаптацію іншомовної лексеми до говіркової системи.

Сайт <https://ridni.org/> дає змогу прослідкувати географічну поведінку сучасних антропонімів, зокрема польського походження, і підтвердити наші спостереження над антропонімійною системою на Східному Поділлі, наприклад, антропонім *Базга* відповідно до сайту зафіксовано переважно в населених пунктах півночі Одеської області, із 62 випадків фіксації прізвища *Гембарук* 9 зафіксовано в Умані, 15 – у селі Серединка та 9 – Джулинка Бершадського району Вінницької області.

Така значна кількість прізвищ із польською основою в говірках засвідчує тісні українсько-польські взаємини, соціальні та мовні. Подібні дослідження увиразнюють етнокультурну та полікультурну специфіку антропонімійної системи окремого ареалу зокрема й України взагалі.

Список використаних джерел та літератури

1. Бачинська Г. В. Антропонімікон переселенців з Польщі на Тернопільщину : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філолог. наук : спец. 10.02.01. Івано-Франківськ, 2001. 19 с.
2. Блажчук Ю. І. Антропонімія Уманщини ХІІ – початку ХХІ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філолог. наук : спец. 10.02.01. Київ, 2008. 20 с.
3. Гороф'янюк І. В. Іншомовні запозичення в говірках Центрального Поділля. *Два десятиліття від заснування Відділу української мови та літератури Філологічного факультету Університету ім. Бабеша-Бойої, м. Клуж-Напока*. Бухарест, 2020. С. 78–95.
4. Дика Л. В. *До проблеми польських запозичень в українських говірках*. *Studia nad polszczyzną kresową*. Т. ХІІ. Warszawa, 2010. S. 251–258.
5. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. Київ : Наукова думка, 1982 – 2012.
6. Петрова Озель Л. П., Скрзловська І. А. Антропоніми як лінгвокультурне явище (на матеріалі української і турецької мов). *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. № 10, 2021. С. 102–108.
7. Пишньоха О. А., Покровська І. Л. Антропоніми як вагомні кванти етнокультурної інформації (на матеріалі турецької мови). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2019. № 39. Т. 2. С. 132–135.
8. Поповський А. Дециця про українські прізвища : монографія. Дніпро : Ліра, 2020. 300 с.
9. Рідні. Генеалогічне товариство. URL : <https://ridni.org/> (дата звернення: 10.04.2024).
10. Рульова Н. І. Антропонімія Західного Поділля кінця ХVІІІ–ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філолог. наук : спец. 10.02.01. Івано-Франківськ, 2004. 24 с.
11. Тищенко Т. М. Полонізми у структурі східноподільських говірок. *Лінгвістика*. 2010. № 3 (21). Ч. І. С. 136–141.
12. Фартушняк К. О. Назви тварин як лексична база творення українських прізвищ (на матеріалі прізвищ мешканців Тростянецького району Вінницької області). *Слов'янський збірник*. 2015. Вип. 19. С. 320–326.
13. Фернос Ю. Польський елемент в антропоніміконі Уманщини. *Zeszyt naukowy Prac Ukrainoznawczych*. GorzówWielkopolski, 2016. P. 55–59.
14. Худаш М. Л. З історії української антропонімії. Київ : Наукова думка, 1977. 236 с.

References (translated & transliterated)

1. Bachynska, H. V. (2001). *Antroponimikon pereselentsiv z Polshchi na Ternopilshchynu* [Anthroponymicon of emigrants from Poland to Ternopil Oblast]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Ivano-

- Frankivsk [in Ukrainian].
2. Blazhchuk, Yu. I. (2008). Antroponimiia Umanshchyny XII – pochatku XXI st. [Anthroponymy of the Uman region of the 12th – early 21st centuries]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
  3. Horofianiuk, I. V. (2020). Inshomovni zapozychennia v hovirkakh Tsentralnoho Podillia [Foreign loanwords in the dialects of Central Podillia]. *Dva desiatylittia vid zasnuvannia Viddilu ukrainskoi movy ta literatury Filolohichnoho fakultetu Universytetu im. Babesha-Boioi, m. Kluzh-Napoka*. Yuvileinyi zbirnyk. *Hanoka – Two decades since the establishment of the Department of Ukrainian Language and Literature of the Faculty of Philology of the University named after Babesha-Boioi, Cluj-Napoca*. (pp. 78–95). Bukharest [in Ukrainian].
  4. Dyka, L. V. (2010). Do problemy polskykh zapozychen v ukrainskykh hovirkakh [To the problem of Polish borrowings in Ukrainian dialects]. *Studia nad polszczyzną kresową – Studies on the borderland Polish language*. (Vol. XII), (pp. 251–258). Warszawa [in Polish].
  5. Melnychuk, O. S. (Ed.). (1982–2012). *Etymolohichniy slovnyk ukrainskoi movy [Etymological dictionary of the Ukrainian language]*. (Vol. 1–6). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
  6. Petrova Ozel, L. P., & Skrazlovska, I. A. (2021). Antroponimy yak linhvokulturne yavyshe (na materialii ukrainskoi i turetskoi mov) [Anthroponyms as a linguistic and cultural phenomenon (based on the material of the Ukrainian and Turkish languages)]. *Naukovyi zhurnal Lvivskoho derzhavnoho universytetu bezpeky zhyttiedialnosti "Lvivskiy filolohichnyi chasopys" – Scientific journal of the Lviv State University of Life Safety "Lviv Philological Journal"*, 10, 102–108 [in Ukrainian].
  7. Pyshnokha, O. A., & Pokrovska, I. L. (2019). Antroponimy yak vahomi kvanty etnokulturnoi informatsii (na materialii turetskoi movy) [Anthroponyms as significant quantities of ethnocultural information (based on the material of the Turkish language)]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Filolohiia – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Philology*, 39. Vol. 2, pp. 132–135 [in Ukrainian].
  8. Popovskiy, A. (2020). *Deshchytisia pro ukrainski prizvyshcha [A little about Ukrainian surnames]*. Dnipro: Lira [in Ukrainian].
  9. Ridni. Henealohichne tovarystvo [Relatives. Genealogical Society]. Retrieved from <https://ridni.org/> [in Ukrainian].
  10. Rulova, N. I. (2004). Antroponimiia Zakhidnoho Podillia kintsia XVIII–XX st. [Anthroponymy of Western Podillia at the end of the 18th–20th centuries]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
  11. Tyshchenko, T. M. (2010). Polonizmy u strukturі skhidnopodilskykh hovirok [Polonisms in the structure of Eastern Podolian dialects]. *Linhvistyka – Linguistics*, 3 (21), part I, pp. 136–141 [in Ukrainian].
  12. Fartushniak, K. O. (2015). Nazvy tvaryn yak leksychna baza tvorennia ukrainskykh prizvyshch (na materialii prizvyshch meshkantsiv Trostianetskoho raionu Vinnytskoi oblasti) [Animal names as a lexical base for the creation of Ukrainian surnames (based on the surnames of residents of the Trostyanets district of the Vinnytsia region)]. *Slovianskyi zbirnyk – Slavic collection*, issue 19, pp. 320–326 [in Ukrainian].
  13. Fernos, Yu. (2016). Polskiy element v antroponimikoni Umanshchyny [The Polish element in the anthroponymicon of Umanshchyna]. *Zeszyt naukowy Prac Ukrainoznawczych – Scientific notebook of Ukrainian Studies*. (pp. 55–59). Gorzów Wielkopolski [in Polish].
  14. Khudash, M. L. (1977). *Z istorii ukrainskoi antroponimii [From the history of Ukrainian anthroponymy]*. Kyiv: Naykova dumka [in Ukrainian].

Статтю отримано 23.05.2024 року.

Прийнято до друку 28.06.2024 року